

را نمی بیند بلکه نگاه جامع و ملی دارد. یک سال دیگر عمر این دولت به پایان می رسد. در شرایطی هستیم که مشکلات اقتصادی و معیشت مردم بیشتر محل توجه است. چه بسا در آینده معلوم شود که این اقدامات چقدر مفید بوده است. ناظر بر توضیحات مبسوطی که دادید فکر می کنید میراثی که آقای روحانی از خود و دولتش برای آینده می گذارد چیست؟

مادر دولت تلاش کردیم قانون اساسی را مهم کنیم. واقعاً هم مهم است و با هر نقدی که به ما وارد است فکر می کنم که تا حدودی هم موفق بوده ایم. در دولت دوازدهم به صورت خاص این حوزه را جدی گرفتیم و در هر دو معاونت فعالانه برخورد کردیم. سعی

حقوقی را تقویت کنیم. ما برای اجرای حقوق ملت قدم به قدم لایحه نوشتیم. لایحه شفافیت در راستای فصل سوم منشور حقوق شهروندی است. لایحه مدیریت تعارض منافع و آزادی اجتماعات را هم در همین راستا نوشتیم، حق بر تحصیل و تابعیت مادر به فرزند هم همین طور بوده. پیش نویس آیین نامه هایی را هم برای تسهیل اجرای حقوق اقتصادی و اجتماعی مردم تهیه کردیم. بنابراین ما یک ساختمان فکری را در این مورد ارائه دادیم. فکر می کنم اینها در حد یک میراث، برجای خواهد ماند. جدیت در حفظ حقوق عمومی و اموال دولتی به عنوان رهاوردی از این دولت برجای خواهد ماند چه در مراجع قضایی داخلی و

کلمه «رجل» در فرهنگ سیاسی به معنی شخصیت است و منطق ساده اقتضا می کند که در فعالیت حرفه ای سیاسی مثل انتخابات ریاست جمهوری این کلمه حمل بر همین معنی شود. اگر شورای نگهبان معتقد به این است که رجل معنی لغوی دارد باید نظریه می داد و آن را اعلام می کرد. ولی هیچ وقت این را نگفته علاوه بر اینکه اساساً کلمات در حوزه حقوق در معنای لغوی صرف مورد توجه قرار نمی گیرند. به هر حال، اصل بر جواز است، منع دلیل می خواهد. در مشروح مذاکرات قانون اساسی این مسأله بحث شد. اول کلمه مرد بودن در شرایط کاندیداهای ریاست جمهوری مطرح شد که مورد ایراد قرار گرفت. اعضای مجلس بررسی نهایی قانون اساسی پس از بحث و شور آن را برداشتند و این گونه نوشتند که دقیقاً به معنی عدول از شرط مربوط به جنسیت است. ما که معتقدیم نامزدی زنان معنی ندارد، دلیل نمی خواهیم بلکه، آن کسی که چنین اعتقادی دارد باید مستند بدهد

کردیم بگوییم اصل حاکمیت قانون چقدر اهمیت دارد. سعی کردیم جابیندازیم که قانون اساسی میثاق ملی است. با هر انتقادی که ممکن است بر این قانون وارد باشد. این میراث به جای مانده از حرکت بزرگ اجتماعی و سیاسی مشروطه در سال ۱۲۸۵ و حرکت بزرگ اجتماعی و سیاسی مردم در سال ۱۳۵۷ است و ماسعی کردیم که اهمیت این دورا به همه یادآور شویم و فکر می کنم که تا حدی توفیق داشته ایم. دوم اینکه ما سعی کردیم از درون گفتمان قانون اساسی، گفتمان فصل سوم یعنی حقوق و آزادی های مردم را ترویج کنیم و برای این فصل چون به نوعی فلسفه حکومت داری و هدف غایی کشور داری و ایجاد ساختار دیوانی است، نسبت به دیگر فصول و اصول قانون اساسی تفوق معنوی و ماهوی قائل شدیم؛ چنانکه از درون همین فصل، منشور حقوق شهروندی بیرون آمد. با هر نقدی که شما ممکن است به آن داشته باشید، این گفتمان ایجاد شده است. حتی عده ای در دیوان عدالت اداری ابطال این منشور را خواستند و ما دفاع کردیم و دیوان عدالت هم هیچ موردی را مغایر قانون اساسی یا قانون عادی تشخیص نداد.

■ از بیرون دیوان فشار آوردند؟

از بیرون درخواست ابطال داشتند و ثبت شکایت کردند. ابطال آن را به دلیل مغایرت با قانون اساسی و سایر قوانین خواستند که اشتباه است. ما سند اصلاح و توسعه نظام حقوقی هم نوشتیم که این هم بزودی آماده می شود. هدفمان این بوده که بنیادهای نظام

که هدف آن ترویج و حفظ حق های حوزه اقتصادی و مالی است؛ تا زمانی که حداقل های اقتصادی را نداشته باشید حق های دیگران تحت الشعاع است. مثلاً در مورد حق مسکن؛ ممکن است بگویید دولت می توانست کارهای دیگری انجام دهد یا بیشتر از این باید انجام می داد. من منکرش نیستم. اما به غیر از تکمیل مسکن مهر و مسکن سازی های گسترده ای که پس از زلزله و سیل انجام شد و نیز مرمت مسکن در این حوادث، کارهای دیگری هم انجام شد مثل لایحه مالیات بر خانه های خالی که البته مجلس هم مصوبه ای در این خصوص داشته، یا منع افزایش بیشتر از ۲۰ درصد اجاره بها یا مشارکت در ودیعه مسکن و تأمین مالی و ارائه تسهیلات برای این ودیعه. این کارها برای تأمین حق مسکن مردم بود. اینها بخشی از حقوق شهروندی است. متأسفانه چون فشار اقتصادی بر ما زیاد است این کارها دیده نمی شود. حق بر سلامت مردم بسیار مهم است. اینکه طرح سلامت را اجرایی کنیم، اینکه هزاران تخت به بیمارستان ها اضافه شود، اینکه در شیوع کرونا به صورت رایگان یا با هزینه ناچیز اتباع خودمان و همچنین اتباع خارجی را درمان کنیم آن هم در این شرایط سخت اقتصادی، در راستای حق بر سلامت است؛ اینها را باید دید البته انتقادها را هم باید شنید.

یک میراث مهم دیگر در حوزه حقوقی که شایسته است معاونانی که پس از من می آیند آن را پیگیری کنند، سنت مدیریت جمعی و علمی است. برای مثال، من دو هفته بعد از استقرار در سمت معاونت، یک شورای علمی را در روز دوشنبه هر هفته برقرار کردم که با حدود بیست متخصص و استاد با سابقه اجرایی یا دارای تجربه حرفه ای تاکنون ۱۴۰ جلسه و هر جلسه به مدت حدود شش ساعت داشته ایم و تقریباً همه موضوعات مهم را برای تصمیم گیری در این شورا طرح کرده ام و به بحث گذاشتم و نتیجه آن را حتی وقتی در رأی گیری در اقلیت قرار گرفتم پذیرفتم و به مسئولیت خودم امضا کردم. این روشی بود که در همه مناصب اجرایی قبلی هم به آن پایبند بودم. همچنین، تصمیمات اداری و کاری را هم در شورای معاونان و با نظر جمعی اتخاذ کردیم. برای همین معتقدم که یک مدیریت جمعی و علمی را به میراث گذاشتیم که شاید اگر سنت شود از میراث های دیگر مهم تر باشد. دولت های یازدهم و دوازدهم توفیقی در نشان دادن جایگاه قانون اساسی، تفوق حقوق و آزادی های مردم، تدوین لوایح بنیادی، ترویج قانونگرایی و دفاع از حقوق ملت در مراجع داخلی و بین المللی داشته اند. توفیقی هم داشتند که از خود جسارت نشان دهند و بگویند بگذارید شفافیت نهادهای خود را اگر ما را محدود کند، تعارض منافع مدیریت شود حتی اگر برای ما اداره امور سخت تر بشود. همین طور چنانکه گفتم در معنای واقعی کلمه، پایبند به مدیریت جمعی و علمی بودم و بی تردید تجربه این نوع مدیریت میراث مهمی است.

در پایان، می خواهم تأکید کنم با همه سختی ها جامعه رو به پیشرفت است. روزهای سختی را در ایران معاصر طی کرده ایم. مسیر همیشه هموار نبوده، گاهی تند رفتیم گاهی متوقف شدیم یا سرعت مان کند شد ولی امید و باور داریم که این راه پیوسته ادامه خواهد یافت.

چه در مراجع بین المللی. دفاع از حقوق ملت در مجامع بین المللی هم بخشی از میراث این دولت خواهد بود. ما جسارت کردیم و علیه امریکا به دادگاه بین المللی شکایت کردیم؛ منظورم مجموع سازمان حقوقی دولت است. ممکن است بگویید این کار نقص دارد، بله این نقد ممکن است وارد باشد. در خیلی از مسائل حقوقی و دعاوی داخلی و بین المللی این نقص ها دیده می شود. بخشی از نقد به ساختار حقوق بین الملل و نارسایی های آن و حتی اثرات مناسبات قدرت سیاسی بر آن بر می گردد و بخشی دیگر به ساختار اداری کشور در زمینه ارائه خدمات حقوقی بویژه خدمات حقوقی بین المللی که قبلاً اشاره شد. اما بالاخره قدمی با دستور موقت ولو در سطح محدودتر برداشته شد، این قدم کمتر از توقع ماست ولی بالاخره در حدی انجام شد. ما جسارت کردیم و لو اینکه این جسارت به نتیجه نرسد. اینها به عنوان میراث باقی خواهد ماند. در مراجع داخلی هم برای حفظ حقوق مردم و دفاع از اموال عمومی اقدامات زیادی کردیم یا به دستگاه ها کمک کردیم. در حوزه پژوهش، کارهای اصیل زیادی انجام شد. شاید بندرت در دستگاه ها برای پاسخ یک استعلام کار تحقیقاتی جدی انجام شود ولی در معاونت علاوه بر پژوهش های مستقل، برای پاسخ به خیلی از استعلام ها هم کار پژوهشی انجام شد. تنقیح هم جدی بودیم. بالاخره در این دوره تفاهمنامه قوای سه گانه برای تنقیح قوانین انجام شد. مجلس هم کمک کرد. کمیته کسب و کار را در معاونت ایجاد کردیم